

דוסטויבסקי והיהודי קובנר מאת א. שאנר

הפוחחים: „אני קודם כל יהודי...“ אותה שעה כבר היתה היהדות רחוקה מקובנר, אפילו לא המיר עיניו את דתו. הוא מזכיר לדוסטויבסקי את הפיליטון, שכתב בגדו ב„גולוס“ — נקודה שנייה בהצגה עצמית וגם תעודת הכשר לדון ב־ספריו של דוסטויבסקי. משמע, איש הספרות הוא קובנר, אכן, ידון הוא ביצירתו של הסופר הרוסי ב־המשך דבריו. הנקודה השלישית — תולדות חייו, תולדות צעיר יהודי, בן למשפחה ענייה, מורד ומוכשר, ראסקולניקוב יהודי, שאי־נו מתחרט על הפשע שפשע למען הצלת נפש אהובה.

ועיקרו של המכתב — דברים בור־טים ביותר נגד האנטישמיות של דוסטויבסקי. כך, למשל, מתאווה הוא לדעת, מה ראה דוסטויבסקי לצאת נגד היהודים דווקא, ולא נגד הנצלנים. גם לו, לקובנר, יש טע־נות נגד היהודים, אך לעולם לא יסכים להנחה, כי הנצלנות טבועה בדמו של עם זה. ובמה טוב יותר קולאק אורתודוקסי, עלוקה, ערפד, מן היהודים? דוסטויבסקי יוצא נגד כל היהודים ברוסיה, שעה שח־לק גדול מהם נאבק על צרכי קיו־מו המינימאליים — מזכיר קובנר, והלא הם מוסריים יותר אפילו מן העם הרוסי, אובייקט ההאלחה ב־כתבי דוסטויבסקי. לא, אין אתה מכיר, לא את העם היהודי, לא את צורות חייו, אף לא את ההיסטוריה שלו בת ארבעים מאות — קובע האסיר היהודי במכתבו (עוד קודם שקיבל תשובה על מכתב זה הס־פיק להריץ מכתב שני לדוסטויב־סקי).

אשר להערכת הכוונות הגלומות במכתב זה, אין לי כל כוונה להיכ־נס בוויכוח מאוחר עם ליאניד גרוסמאן, העושה כמיטב יכולתו כדי להגביה את „גיבורו“ היהודי. השאלה היא פשוטה: כלום נתכוון קובנר לשנות את יחסו של דוסטויבסקי אל היהודים? הוא לא היה תמים כל כך: הוא ידע יפה, היכן נעוצים שורשי השנאה של הסלאו־פיל, במכתבו יש יהרה־ו־חוצפה הרבה, ולא דווקא נסיון של שיכנוע. נדמה לי, כי המכתב מעי־קרו נועד למשוך את תשומת־לבו של דוסטויבסקי אליו, אל קובנר, העוסק בעבודה ספרותית גם בבית הסוהר וממשיך לראות את עצמו סופר רוסי בעל חשיבות. הוא מתי־אווה לצאת מאלמוניותו, ומי כדוס־טויבסקי, טולסטוי ודוואנוב (אלי־הם פנה) יוכלו לסייע בידו?

מנסיון העבר כבר ידע קובנר, כיצד מרעידים את הנימים הרגי־שות ביותר בנפשו של פיודור מיכאילוביץ, הן המכתב ערוך ב־דיוק בכיוון זה ללא החטאה: אסיר, מבקר ספרותי, תלמידו של ראס־קולניקוב, יהודי בן־עניים, מטית בועם לנהט האשמות בפני העם ה־רוסי וסופרו הגדול; והעיקר — ה־אוטוביוגרפיה הלא שכיחה, הכ־תובה בעניינות סטנדאלית ממש, שעה שמתשתיה עולה קול הדרא־מה המזועזעת, בנוסח דוסטויבסקי. קובנר לא השיג, את מבוקשו העיקרי, גם הידידות עם רוזאנוב וגם הפנייה לטולסטוי לא שברו את מעגל כשלונותיו ולא הוציאוהו מן האלמוניות בטפרותה של רוסיה, מקומו לא יכירנו בספרות ההיא. ל־עומת זאת השיג קובנר הישג אחר: דוסטויבסקי הוכרח לדבר, באחד מ„יומניו“, בשאלה היהודית, בצורה ישירה, ברורה ומקיפה — דבר שלא השתוקק לו במיוחד, וקודם לכן השיב תשובה אישית לקובנר, תשובתו ומאמרו ידועים ולא אח־זור על תוכנם. מכתבו הגיע לידי קובנר בסוף פברואר 1877. דוסטוי־בסקי התנצל על האיחור בתשר־בה (אדם חולה, עסוק ועוד), הוא ניצא שארירוח בלתי רגיל במכתבו של קובנר, ואילו בשאלה היהודית ידון בהרחבה ב„יומן“ הבא. אולם, סטור בלא כלום אי אפשר, ובמש־טים המעטים ביחס, שהקדיש דוס־טויבסקי לנושא זה, מצטירת תמו־נה מוזרה, טענותיו בענין היהודים רחוקות מגדולתו ב„האחים קארא־מאזוב“, במכתבו לקובנר משמשים בערבוביה הכנות הדוסטויבסקאית והשקרים הפובליציסטיים, לפרקים בגילויים הבאנאלי.

גם מאמרו „שאלת היהודים“ (מארס 1877) יעיד בו, כי אף אם האמין בכנות שאין בו משגאת היהודים, יש בכמה מנימוקיו ובד־ביו על יחס היהודים לרוסים הג־חות עקרונות של אנטישמי רוסי, קשה לי להגות, שהיתה זו אנטי־שמיות תת־הכרתית, לעתים נדמה, כי הדברים מתבקשים לעריכה ב־צורת מינולוג פנימי של אחת הנפ־שות השסועות שביצירות דוסטוי־בסקי, מונולוג המתנהל בין האני־לכפילו האימאנטי ביותר, אי אלה דברים שבתת־התודעה של דוסטוי־בסקי לא מצאו כנראה, את דר־כס הישירה אל פני השטח המואר, כלשלו־גות חייו המרובים — נכשל קובנר גם בענין דוסטויב־סקי.

התמקד בלא הרף במאבק בין האני־האונטי־הנחות ובין האני־ה„אחר“ (או העליון הנכסף):

הוא רצה להיות רפורמאטור הי־הודים — שעה שהיה רק מבקר שגון וחקאי זריו של מבקרים רו־סיים; הוא רצה להיות ראסקולני־קוב — שעה שהוחזק זייפן בעל פוזה תיאטראלית; הוא רצה להיות סופר רוסי רב־הילה — שעה ש־היה רק פיליטוניסט בינוני; הוא רצה להיות פיסארב עברי — שעה שהיה talen (נכשל) לכל דבר; הוא רצה להתהלך עם ענקי הספ־רות וההגות, כשווה בין שווים — שעה שהיה רק פקיד פרובינציאלי (במחיר של המרת הדת!).

לאספקטים אלה של הכפיל והי־אחר אפשר להוסיף דוגמאות הר־בה, אך די גם באלה, הנה כי כן, כבשו את לבו דוסטויבסקי וגיבור־ריו, אין להוציא מכלל אפשרות, שהקריאה השקדנית מאוד בכל ש־יא מתחת ידו של בעל „הכפיל“, הסעירה יותר ויותר את נפשו הש־סועה של קובנר, עד כדי אבדן חוש של פרופרציה והכחנה בין

המבקר העברי לשעבר והמתפרץ לכותל המנורח של הספרות הרוסית בשנות השבעים. חש זיקה נפשית עמוקה לבעל „החטא ועונשו“, הוא לא סלח לסופר הרוסי את הפנייה לשמרנות (ולאנטישמיות), אך הוא ראה עצמו בדמות ראסקולניקוב, לפי הסברה הרווחת. קובנר נתן חיוק לסברה זו, שעה שזיף את שטר הבנק שבו עבד, במכתבו ל־מנהל הבנק דיבר על נקמה אישית. בהצהרותיו האחרות דיבר על מע־שהו כמעשה ראסקולניקוב, מה ה־הוא היה פטור מכל עול של מוסר וחוק, אף הוא, קובנר, כך, מה ה־הוא בא להציל מחרפה משפחה נצרכת, בכסף שמור בידיים טפי־ליות ונצלניות, אף הוא כך, ראס־קולניקוב הכיר את משפחת מאר־מלאדוב, ואילו קובנר מצא את משפחת קנגיסר היהודיה.

נראה, שקובנר השתוקק לראות את עצמו גם בדמותם של גיבורים חזקים עוד יותר מראסקולניקוב, כגון הנסיך ואלקובסקי (או סטאו־רוגין, בגלגול מאוחר יותר), הן אלה אימתו אותו „אני עליון“, ללא

דוסטויבסקי היה רגיש לביקורת. אף על פי כן לא התעניין במיוחד בזהותו של הפיליטוניסט אשר תקף אותו על דפי העתון הליבראלי „גולוס“. ההתקפה באה ב־1873, שעה שהסופר הרוסי נהנה מן התי־הילה, אותה שנה כבר גלגלו „ש־דים“ את הדם החזק, ו„יומנו של סופר“ (ב„גראזדאנין“) עורר תגו־בות ברחבי רוסיה.

טבעי הדבר, שפלוני בשם אל־ברט (או אברהם אורי) קובנר לא יכול להעסיק אותו. הפיליטוניסט הליבראלי הסתער על השקפותיו הריאקציוניות של דוסטויבסקי, אסיר וגולה לשעבר, מהפכן מחוג פטראשבסקי, שהיה לפארם של הרי־גי השמרנים והסלאו־פילים.

קובנר עשה כמיטב יכולתו, כדי להכריח את הסופר המהולל לתשו־רה, הוא התאמץ למשוך אליו את תשומת־לבו, אליו, כלומר אל מי שעזב לא כבר, בטריקת דלת, את הספרות העברית. זו היתה „פגיש־תם“ הראשונה של השניים. שכן, דוסטויבסקי נפגע מחציו של הפי־ליטוניסט הראדיקאלי, והוא כתב